

تأثیر فضای مجازی بر انزوا طلبی نوجوانان

زهرا صلاحی^۱

چکیده

فضای مجازی عرصه‌ی جدیدی در شیوه‌ی زندگی فردی و اجتماعی انسان عصر حاضر ایجاد نموده است. مخاطبان و اقشار مختلفی از این فضا برای امور و اهداف خاصی بهره می‌گیرند. یکی از مخاطبین مهم فضای مجازی نوجوانان هستند. نوجوانانی سنی مهم در شکل‌گیری و ثبات شخصیتی و رفتاری انسان است. در این سن روحیه نوجویی و گرویدن به رفتارهای پرخطر زیاد است. و از طرفی فضای مجازی دارای تنوع و امکانات بیشماری در تمامی حوزه‌های علائق بشری دارد. ولی استفاده نادرست از آن باعث آسیب‌های جسمی و روانی در انسان می‌شود. تحقیق با رویکرد و روش توصیفی و با مراجعه به منابع مربوطه و با هدف بررسی اثرگذاری فضای مجازی بر انزوا طلبی نوجوانان به نتیجه رسید است که عدم آگاهی نوجوانان از اوصاف و فرهنگ استفاده از فضای مجازی دچار کناره‌گیری از خانواده و اجتماع شده و مسئولیت‌های اجتماعی در دید آنان دچار تغییر گشته و در مشارکت‌های اجتماعی کوتاهی می‌کنند. به دلیل اینکه فضای مجازی با همراهی سیاست‌های دشمنان، ارزش‌های دینی و اجتماعی نوجوانان را مورد حمله قرار داده و نوجوان را از زیست جمعی حقیقی دور می‌کند.

واژگان کلیدی: فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی، ارتباط غیر حقیقی، انزوا طلبی، نوجوانان.

^۱. طلبه سطح دو مدرسه علمیه فاطمیه (سلام الله علیها) مشگین شهر - اردبیل.

مقدمه

فضای مجازی دستاوردی مهم در جهان ارتباطاتی بشری بشمار می آید. در این فضا ارتباطات انسانی از طریق شبکه‌های رایانه‌ای و مجازی اتفاق می‌افتد. ارتباطات دیجیتالی در این فضا در حال رشد چشمگیر و تغییر روند است. در فضای مجازی افراد از طریق شبکه‌ی دهکده جهانی، به تعامل، تبادل و اشتراک‌گذاری اطلاعات و همچنین مشارکت در بحث‌های گروهی، بازی کردن، کارهای تولید محتوا و هنری و... می‌پردازد. لازمه‌ی هر فناوری و اختراعی رعایت قواعد و دستورالعمل آن است. مثلاً انسان برای استفاده از اتومبیل علاوه بر چگونگی استفاده از آن باید از قوانین راهنمایی و رانندگی نیز آگاه باشد. برای استفاده درست از فضای مجازی علاوه بر آشنایی از کیفیت بهره‌گیری از آن باید از قوانین و مقررات و فرهنگ استفاده از آن هم آگاهی داشت. یکی از مخاطبین مهم فضای مجازی نوجوانان هستند. نوجوانان بخاطر ویژگی‌هایی همچون نوجویی و تنوع طلبی در استفاده از این دنیای پر هیجان و رنگارنگ پیش‌تاز هستند. منتهی بنابر اینکه این قشر از ثبات اعتقادی، رفتاری، هویتی و شخصیتی برخوردار نبوده و اثرپذیری آنان بسیار است. اگر آگاهی آنان از این فضا ناقص باشد دچار آسیب‌های آن خواهند شد. بنابر این اهمیت، تحقیق حاضر برآن است تا پس از بیان مفهوم فضای مجازی، آسیب‌هایی را که این شبکه می‌تواند در روحیه‌ی نوجوان ایجاد کند را بررسی و ارتباط آن با انزوای طلبی را بیان نماید.

از جمله پژوهش‌ها و مطالعاتی که در زمینه‌ی اثرپذیری فضای مجازی در انزوای طلبی نوجوانان صورت گرفته است می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

۱. مقاله‌ی «تأثیر وابستگی به فضای سایبر بر انزوای اجتماعی دانش‌آموزان دبیرستانی»، نویسنده: ابراهیم مسعودنیا، ۱۳۹۸. (مطالعه حاضر با هدف تعیین ارتباط میان وابستگی به فضای سایبر و انزوای اجتماعی در نوجوانان انجام شده که در قالب طرحی پیمایشی و به صورت مقطعی اجرا شده است. جامعه آماری این تحقیق کلیه دانش‌آموزان دبیرستانی شهر یزد بوده‌اند و ۵۳۵ نفر از نوجوانان (۲۱۸ پسر و ۳۱۷ دختر) با استفاده از نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب انتخاب شده‌اند).

۲. مقاله‌ی «ارتباط بین افسردگی و انزوای اجتماعی کاربران اینترنت نوجوان و جوان با مدت زمان روزانه معمول کاربری اینترنت»، نویسنده: ایلناز سجادیان و دیگران، ۱۳۸۵. (هدف از این مقاله به منظور تعیین ارتباط احتمالی میان افسردگی و انزوای اجتماعی کاربران اینترنت با میزان ساعات کار آن‌ها طراحی شده است. مطالعه در این مقاله از نوع توصیفی - همبستگی است).

۳. مقاله‌ی «آسیب‌شناسی فضای مجازی؛ بررسی تأثیر استفاده از اینترنت بر انزوای اجتماعی دانشجویان»، نویسنده: علی ربیعی، ۱۳۹۱. (هدف این مقاله، بررسی آسیب‌شناختی فضای مجازی است. به این منظور، تأثیر استفاده از اینترنت بر انزوای اجتماعی نوجوانان و جوانان در مقاطع مختلف تحصیلی است. این مطالعه با به کارگیری پرسش‌نامه صورت گرفته است.)

با بررسی در پیشینه‌ی فوق، تمامی مقالات به صورت نمونه آماری، توصیفی - همبستگی، پیمایشی و استفاده از پرسشنامه است. ولی مقاله حاضر با روش توصیفی تحلیلی به بررسی تأثیر آسیب‌های فضای مجازی بر انزوای نوجوانان انجام شده است. این سؤال اصلی مقاله در پی سؤالات فرعی است که برای رسیدن به هدف اصلی باید به این سؤالات پاسخ داده شود. از جمله سؤالات فرعی در این مقاله؛ ۱. معانی واژه‌های فضای مجازی و انزوای دارای چه مفاهیمی هستند؟ فضای مجازی دارای چه ویژگی‌های می‌باشد.

۱. مفهوم‌شناسی

در ابتدای امر لازم است به مفاهیم مربوطه در این مقاله پرداخته شود.

۱-۱. فضای مجازی

اصطلاح فضای مجازی در جهان امروزی تعاریف خاضی برای آن ارائه نشده است. لذا هر کشوری با توجه به معیارهایی که از این فضای مجازی دارند تعاریف مختلفی را بیان کرده‌اند. در بعضی از کشورها فضای مجازی یک حوزه جهانی در محیط اطلاعات است که وابسته به زیر ساخت‌های اطلاعات، از جمله؛ شبکه‌های مخابراتی، سیستم‌های رایانه‌ای تشکیل شده است.^۱ به عبارت دیگر؛ فضای مجازی شامل مجموعه‌ای از ارتباطات درونی انسان‌ها از طریق رایانه و وسایل مخابراتی بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی است. و در جای دیگر نیز شبکه‌های اجتماعی را نیز در بردارد.^۲

براساس این معنا؛ شبکه‌های اجتماعی، به مجموعه‌ای از افراد اطلاق می‌شود که اشخاص آن به صورت گروهی با یکدیگر ارتباط داشته و مواردی مانند؛ اطلاعات، فعالیت‌ها و افکار خود را به اشتراک می‌گذارند.^۳ با این توصیف شبکه‌های اجتماعی، فضای مجازی یک مفهومی از تعاملات شبکه‌ای شده بین انسان‌ها و تصورات و ساخته‌های ذهنی و حقیقی آن پیرامون ارتباطات و سیستم‌ها است.^۴ و به تعبیر دقیق‌تر، فضای مجازی حقیقتی است که به اندیشه‌ی انسان مرتبط است و پیام را به ذهن انسان منتقل می‌کند، خواه این فضای مجازی از ابزار حسی باشد یا ماورای حسی.^۵

۱-۲. انزوا طلبی

واژه دیگری که در این مقاله باید تبیین شود، انزوا است. انزوا در لغت به معنای تنهایی، گوشه‌گیری، در خلوت نشستن است. و در اصطلاح عارضه‌ای است که از برقرار کردن ارتباط با افراد و محیط دوری کرده و با کم یافتن علایق ذهنی و عاطفی نسبت به اطرافیان، از داشتن دوستان محروم است. چنین شخصی گوشه‌گیر یا به عبارت دیگر، انزوا طلب است. برای نمونه مثلاً کودک یا نوجوانی که گوشه‌گیر است از حضور در فعالیت جمعی سرباز می‌زند، اوقات خود

۱. مهین صمدی پور خطبه‌سرا، «تأثیر فضای مجازی بر هویت دینی نوجوانان و جوانان»، ص ۲.

۲. آریا انصاری پور، «فضای مجازی و رابطه آن با جرایم جوانان و نوجوانان در ایران»، ص ۶.

۳. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، پگاه حوزه، ج ۲۹۱، ص ۶.

۴. عاطفه سبک میرزا، «روش‌های تحقیق اهداف تربیت قرآنی، با توجه به ویژگی‌های فضای مجازی»، ص ۱۹.

۵. گروه مؤلفان، حقیقت مجازی، ص ۳۳.

را به تنهایی سپری می‌کند و سعی می‌کند از دیگران جدا باشد. به دیگر سخن؛ از جهت کلامی نیز، در عین حال که توانایی تکلم گفتن دارد ولی کمتر رابطه برقرار کرده و در بیان نظرات خود کفایت لازم را ندارد، که به این حالت همان انزوا طلبی یا گوشه‌گیری گفته می‌شود.^۱

۲. ویژگی‌های فضای مجازی و علل گرایش به آن

با توجه به هویت فضای مجازی، ویژگی‌هایی برای آن ذکر شده است که به سبب همین ویژگی انسان‌ها به ویژه نوجوانان به سمت آن گرایش دارند. که در این بخش به مهم‌ترین آن‌ها پرداخته شده است:

۲-۱. بازداری زدایی

یکی از ویژگی‌های فضای مجازی و دنیای اینترنت، بازداری زدایی است. این اصطلاح در نظریه‌ی روان‌شناسان مطرح شده است. در این دیدگاه به مهار تکانه‌های غریزی بُن توسط فرا من بازداری گفته می‌شود، که مرکب از غریزه‌ها و خواسته‌های شخصی است. در حالت‌های عادی که فرد در حضور دیگران قرار دارد، بازداری زدایی اتفاق می‌افتد. لذا یکی از موقعیت‌هایی که این زمینه را ایجاد کرده است؛ اینترنت و شبکه‌های اجتماعی است. در اینترنت، افراد اعمالی را انجام می‌دهند که رو در رو شاید آن‌ها را انجام نداده باشند. در این اثر، افراد بسیاری به جستجوی تصویرهای هرزه‌نگاری می‌پردازند و به جاهایی سر می‌زنند که تا کنون در جهان واقعی آن را مشاهده نکرده‌اند. این نامرئی بودن در اینترنت، به افراد این جرئت را می‌دهد کارهایی را که در خارج انجام نمی‌داده‌اند در این فضا انجام دهند؛ زیرا هر کاری که انجام می‌شود در این فضا گمنام خواهد بود.^۲

۲-۲. جهانی و فرامرزی بودن

از دیگر ویژگی‌های فضای مجازی، جهانی بودن دنیای اینترنت است. این جهانی بودن، باعث ارتباطات هم‌زمان و ایجاد فضای واحد ارتباطی است. که با خصوصیات فراگیر بودن شناخته شده است.^۳ براساس این خصوصیات، فضای مجازی بی‌مکان است. از این جهت، همه‌ی تولیدات فضای مجازی به علت بهره‌مندی از خصوصیت بومی، در یک فضای پیوستگی ظهور کرده است. این ابزار، سیستم‌های رایانه‌ای و نرم افزارهای جهان کارکردی است. از طریق دسترسی به این سیستم‌ها، فعالیت‌ها جهانی می‌شود و به همین علت، جرائم سایبری خوانده شده است. اینترنت، این امکان

^۱. احمدی، روانشناسی نوجوان و جوان، ص ۲۵.

^۲. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، پگاه حوزه، ج ۲۸۶، ص ۸.

^۳. مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (رحمه الله علیه)، معرفت اخلاقی، ج ۱۰، ص ۶.

نتیجه‌گیری

تحقیق حاضر به منظور بررسی کیفیت اثرگذاری فضای مجازی بر روحیه نوجوانان از حیث گوشه‌گیری و انزوا طلبی آنان مورد بررسی و پژوهش قرار گرفت. فضای مجازی یکی از دستاوردهای مهم بشری است که در جهان ارتباطات و تعاملات انسانی، تحولات بسیاری را خلق کرده است. دسترسی آسان و فرامرزی بودن این اختراع بشری بر جذابیت آن می‌افزاید. فضای مجازی با امکانات بی‌شمار خود تبادل اطلاعات را برای انسان عصر حاضر سهل کرده است. اما باید دانست استفاده افراطی و فاصله‌گرفتن از قواعد و دستورالعمل شیوه بهره‌گیری از آن، باعث ایجاد اثرات مخربی برای مخاطب خواهد داشت.

نوجوانان به عنوان قشری که روحیه‌ی نوجویی و هیجان‌خواهی و میل به محبوبیت در آنان بیشتر نمایان است، گرایش زیادی به بهره‌گیری فضای مجازی و ارتباط با جهان پیرامون خود دارند. با توجه به اقتضای سن، بصیرت کافی در بهره‌گیری از فضای مجازی نداشته و دچار آسیب‌های این اختراع بشری خواهند داشت. تحقیق حاضر در زمینه‌ی تأثیر فضای مجازی بر انزوا طلبی نوجوانان به نتایج زیر رسیده است:

۱. انزوا طلبی و گوشه‌گیری نوجوانان در اثر غرق شدن آنان در فضای مجازی و غیرحقیقی عواقب و پیامدهایی همچون؛ کاهش و تغییر هویت دینی آنان می‌شود. بدلیل اینکه انسان همواره برای رفتار و منش خود دنبال خط مشی است، از طرفی با حضور دائمی نوجوانان در فضای مجازی شکل‌گیری این منش و رفتار خود بر طبق همان فضا شکل خواهد گرفت و این در حالی است که فضای مجازی آلتی در دست دشمنان دین اسلام بوده و برنامه‌ریزی آن بر ضد هویت دین اسلام است. همانطور که گفته شد فضای مجازی یک فضای غیر حقیقی است و در بسیاری از موارد زشتی‌ها را زیبا نشان داده و جایگزینی باطل بر جای حق و مبالغه در آن فراوان رخ می‌دهد. در نتیجه این امر منجر به انحرافات اخلاقی در رفتار نوجوان خواهد شد. با توجه به بی‌قید بند بودن ارتباطات در این فضا، شکل‌گیری احساسات و روابط نامشروع در آن بیشتر است که باعث فساد در نوجوانان می‌شود.

۲. فضای مجازی در کنار آسیب‌های فیزیکی و مغزی که در فرد استفاده کننده خواهد گذاشت به لحاظ روحی و روانی هم فرد را دچار اضطراب و استرس خواهد کرد. نوجوانی که بیشتر اوقات خود را در این فضا سپری کند، دچار افسردگی، کاهش اعتماد به نفس، افت تحصیلی شده و همگی اینها نوعی اختلال روانی در فرد ایجاد می‌کند. در پاسخ به سوال اصلی تحقیق؛ یعنی اثر این فضا در انزوا طلبی نوجوانان که موارد بالا همگی باعث شکل‌گیری آن خواهد شد باید گفت: کاهش ارتباطات حقیقی، شکل‌گیری ارتباطات مشکوک و بدون قید و بند، کاهش مشارکت‌های اجتماعی،

دوری از واقعیت‌های زندگی، دوری از گفتگو و هم صحبتی از خانواده، شکل‌گیری هویت رفتاری جدید همگی باعث گوشه‌گیری و عزلت‌گزینی نوجوان از جامعه حقیقی پیرامون خود گشته و نوجوان را از مسئولیت خانوادگی، اجتماعی وی دور کرده و وی را به فردی خنثی و یا در آینده فردی مهاجم علیه نظام پیرامون خود خواهد نمود. و در پی این انزوا طلبی، آسیب‌های رفتاری و ناهنجاری‌های اجتماعی در او ایجاد می‌شود.

فهرست منابع

* قرآن کریم

* نهج البلاغه

۱. احمدی، احمد، روانشناسی نوجوان و جوان، اصفهان، دانشگاه صنعتی اصفهان، ۱۳۹۲ هـ.ش.
۲. امیدوار و همکاران، احمد و علی اکبر، اعتیاد به اینترنت: توصیف، سبب شناسی، پیشگیری، درمان و مقیاس های سنجش اختلال اعتیاد به اینترنت، تهران، تمرین، ۱۳۸۱ هـ.ش.
۳. باستانی، برومند، جرائم کامپیوتری، تهران، انتشارات بهنامی، ۱۳۸۳ هـ.ش.
۴. پاک نهاد، محسن، فضای مجازی، جاذبه ها و آسیب ها، تهران، انتشارات بنان، ۱۳۹۵ هـ.ش.
۵. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، پگاه حوزه، قم، دوهفته نامه، ۱۳۷۶ هـ.ش.
۶. رزاقی، افشین، نظریه های ارتباطات اجتماعی، تهران، انتشارات پیکان، ۱۳۸۲ هـ.ش.
۷. گروه مؤلفان، حقیقت مجازی، تهران، مرکز ملی فضای مجازی، ۱۳۹۰ هـ.ش.
۸. مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (رحمه الله علیه)، معرفت اخلاقی، قم، فصلنامه معارف، ۱۳۸۵ هـ.ش.
۹. مؤسسه فرهنگی هنری موعود عصر، ماهنامه موعود، قم، ماهنامه معرفت، ۱۳۷۱ هـ.ش.
۱۰. هیوبرت دریفوس، نگاه فلسفی به اینترنت، تهران، گام نو، ۱۳۸۳ هـ.ش.

مقالات

۱۱. ایلناز سجادیان و دیگران، «ارتباط بین افسردگی و انزوای اجتماعی کاربران اینترنت نوجوان و جوان با مدت زمان روزانه معمول کاربری اینترنت»، تحقیقات علوم رفتاری، ۱۳۸۵، ش ۸.
۱۲. ایمان محکم کار و همکاران، «فضای مجازی، ابعاد، ویژگی ها و کارکردهای آن در عرضه هویت، با محوریت شبکه های اجتماعی مجازی»، معرفت، ۱۳۹۳، ش ۲۰۱.
۱۳. آریا انصاری پور، « فضای مجازی و رابطه آن با جرایم جوانان و نوجوانان در ایران»، همایش ملی، ۱۳۹۸، ش ۶.
۱۴. ثریا کاظمی و همکاران، « تأثیر فضای مجازی بر هویت دینی نوجوانان و جوانان»، ششمین کنفرانس بین المللی حقوق، ۱۴۰۲.
۱۵. جعفری و همکاران، « تأثیرات فضای مجازی بر افزایش استرس و اضطراب در نوجوانان و جوانان»، چهارمین همایش بین المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، ۱۴۰۰.

۱۶. راضیه رگبار مقدم و همکاران، «فضای مجازی و اثرات آن بر کودکان و نوجوانان»، دومین همایش بین المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، ۱۳۹۸.
۱۷. رستمی و همکاران، «بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر فرهنگ و باورهای دینی (هویت) کاربران مطالعه موردی: کاربران استان اصفهان»، علوم اجتماعی، ۱۳۹۶، ش ۲.
۱۸. زهرا سادات مشیر استخاره و دیگران، «نقش سبک مصرفی شبکه‌های اجتماعی مجازی بر انزوای اجتماعی (مورد مطالعه: جوانان ۱۸ تا ۳۰ سال ساکن تهران)»، پژوهش‌های معاصر در علوم و تحقیقات، ۱۴۰۱، ش ۳۶.
۱۹. شهابی و همکاران، «شبکه‌های اجتماعی مجازی و کاربران جوان؛ از تداوم زندگی واقعی تا تجربه جهان وطنی»، مجلس و راهبرد، ۱۳۹۱، ش ۶۹.
۲۰. طیوری و همکاران، «شیوع اعتیاد به اینترنت و ارتباط آن با اضطراب، استرس و افسردگی در دانش آموزان متوسطه شهر بیرجند»، ۱۳۹۴، ش ۱.
۲۱. علی ربیعی و همکاران، «آسیب‌شناسی فضای مجازی، بررسی تأثیر استفاده از اینترنت بر انزوای اجتماعی دانشجویان»، فصلنامه علمی، ۱۳۹۲، ش ۱.
۲۲. فردین محمدی و همکاران، «مطالعه کیفی پیامدهای ارتباط با جنس مخالف در میان نوجوانان دختر و پسر (مطالعه موردی: نوجوانان شهر مشهد)»، ۱۳۹۵، ش ۴.
۲۳. کبری کریمیان و همکاران، «رابط میان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و انزوای اجتماعی در میان دانش آموزان دختر دبیرستانهای شهر شهرکرد»، ۱۳۹۷، ش ۲.
۲۴. محمد سعید ذکائی، «جوانان و فراغت مجازی»، مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، ۱۳۸۳، ش ۶.
۲۵. مریم مشایخ، «بررسی رابطه احساس تنهایی با نوع استفاده از اینترنت در گروهی از دانش آموزان دبیرستانی»، ۱۳۸۲، ش ۱.
۲۶. مهین صمدی پور خطبه‌سرا، «تأثیر فضای مجازی بر هویت دینی نوجوانان و جوانان»، ششمین کنفرانس بین المللی حقوق، روانشناسی، علوم تربیتی و رفتاری، ۱۴۰۲.
۲۷. مینا وصال و همکاران، «تأثیر استفاده از رسانه‌های اجتماعی بر افسردگی در نوجوانان»، ۱۴۰۰، ش ۱.
۲۸. نگین سلطانی و همکاران، «تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر انزوای اجتماعی نوجوانان»، نهمین همایش علمی پژوهشی توسعه و ترویج علوم تربیتی و روانشناسی ایران، ۱۴۰۲.

۲۹. ولی الله موسوی، « شیوع اعتیاد به اینترنت و وضعیت استفاده از شبکه‌های مجازی در نوجوانان و جوانان ایرانی»، نشریه طب نظامی، ۱۳۹۹، ش ۳.